

Emil Condurachi* și stagiul roman

Ioan Opriș

Abstract: *The present study is based on several documents that reveal new aspects of the activity of scholar Emil Condurachi during his scholarship at the Romanian School in Rome.*

Key words: *Emil Condurachi, Romanian School of Rome, Biography*

Cuvinte cheie: *Emil Condurachi, Școala Română de la Roma, biografie.*

Propus de către universitatea ieșeană ca bursier al Școlii Române de la Roma, junele sculptor și arătător de doar 23 de ani a sosit în capitala Italiei la 1 noiembrie 1935. Întârziase câteva luni din cauza efectuării stagiului militar. „Primul” gând a fost clar exprimat: „să cunosc cu de-amănuntul toate bogățiile artistice, acumulate aici de veacuri, ca și o cât mai repede cunoaștere a limbii italiene”¹. Ambele țeluri le-a atins rapid, bucurându-și confrății sau stârnind adeseori admirația acestora.

A lucrat sub îndrumarea lui Giuseppe Lugli, care l-a introdus în grupul ce săpa la For și l-a condus prin Muzeul Termelor, iar cu Virgil Vătășianu a vizitat – ascultând explicațiile sale savante – Capela Sixtină, apartamentele Borgia și capela Beatus Angelicus. Cu acesta din urmă a stabilit o legătură bazată pe simpatie reciprocă, rămânând prieteni, iar mai târziu devenind chiar rude.

Minunându-se de ceea ce vedea, a declarat deschis că „ispita atâtor monumente este prea mare, ca să ai întotdeauna răbdarea unei așteptări metodice”², așa că va adăuga din timpul său liber pentru a-și astâmpăra curiozitățile. Muzeelor Romei le-a acordat „fiecăruia cel puțin 4-5 ore, adică tocmai timpul zilnic cât e permisă intrarea: Muzeul Capitolin, Muzeul din Palazzo dei Conservatori, Muzeul Mussolini, Muzeul Pigorini, Muzeul din Villa Giulia, Muzeul Termelor, Galeria Orsini, Galeria d’Arte Moderna”, iar muzeelor Vaticanului le-a rezervat „în afară de cele două zile sub conducerea d-lui Virgil Vătășianu, alte cinci zile în timpul cărora am putut vedea în răgaz Muzeul «egiziano», Muzeul Pio-Clementino, Muzeul Chiaramonti, Muzeul etrusc, Galleria delle arrazzi, Galleria delle carte geografice. Osebit de acestea alte două zile mi-au trebuit pentru vizitarea Pinacotecii Vaticanului și a basilicii San Pietro”³.

Nu greșim dacă remarcăm „foamea” de muzeu a tânărului universitar moldovean, care nu s-a potolit cât a trăit, insistând în multe sale călătorii să-și lărgască cunoașterea tezaurului arheologic și istoric muzeificat.

La Roma tânărul Condurachi și-a fixat preferința pentru arheologia creștină, descoperind în profesorul D. C. Cecchelli un mare îndrumător, iar în alt profesor, G. Zoras, maestrul pentru însușirea limbii grecești. Achizițiile științifice și culturale din stagiul italian l-au marcat definitiv pe arheologul român, care va juca ulterior, un desăvârșit rol în diplomația culturală. Prietenii și cunoștințele stabilite atunci se vor dovedi utile, mai ales, după ce s-a reîntors în țară, atât în vremea profesoratului său la Iași, cât și a celui bucureștean.

La 3 mai 1937 programul lui Emil Condurachi se apropia de finalizare, acesta fiind la Veneția, după ce a văzut „între timp Padova, care în adevăr e extrem de interesantă. Și mostra lui Tintoretto (expoziția retrospectivă, n. n.), foarte reușită, a plăcut mult”. De aici a făcut drumul la Aquileia și la Grado, apoi la Trieste și Capodistria și la Pola, încheind un „itinerariu adriatic” bogat în vestigii antice și în muzee și care l-a interesat îndeaproape. O carte poștală datată la 8 mai 1937 – cu imaginea basilicii San Vitale – și conținând salutările sale cordiale adresate directorului Școlii, desigur că i-a făcut plăcere acestuia. O alta, din 7 iunie, expediată din Florența – și pe care mai semnau Gh. Caragață, G. Stănescu, N. Stoica și V. Grosu –, aceluiași profesor, nota gândurile de recunoștință ale celor ce studiau minunățiile Italiei prin Școala Română⁴. S-a reîntors, deci, la Roma prin Bologna, Ravenna, Rimini, Anana și Florența, oprindu-se în fiecare oraș pentru a cunoaște monumente și

* Vezi necrologurile scrise la dispariția marelui savant, respectiv Al. Barnea, *Emil Condurachi (necrolog)*, SCIVA, 1988, 39, 2, p. 199-202; Răzvan Theodorescu, *Necrologie: Emil Condurachi*, Dacia, N.S., 32, 1988, p. 237-238.

¹ În raportul către Emil Panaitescu, 31.XII.1935, ANIC, fond Emil Panaitescu, dosar 7, f. 160-163.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi cărțile poștale în idem, dosar 319, f. 133, 145.

colecții, depășind chiar numărul de zile de documentare convenite împreună cu directorul Școlii. De altfel acesta, rugat de bursier, s-a declarat de acord cu prelungirea neuitatei excursii⁵.

Acest periplu documentar a încheiat stagiul său la Roma, fostul bursier întorcându-se în țară prin Germania, de unde – din München – a ținut să-i trimită lui Em. Panaitescu o altă vedere (reprezentând Maximilianeum-ul) cu „respectuoase salutări”⁶. De acum îl vom regăsi, din aceea toamnă, la postul său de asistent de la Universitatea din Iași. De aici i-a scris lui Emil Panaitescu, „bazat pe mare bunăvoință pe care mi-ați arătat-o în timpul cât am lucrat la Roma”, cerându-i sfatul și „dacă se poate și un ajutor”⁷.

Ce se întâmplase? Murind profesorul titular al catedrei ieșene de arheologie, Oreste Tafrali, tânărul asistent provizoriu a rămas „oarecum suspendat”; cum „toți profesorii mei de aici m-au sprijinit însă întotdeauna și vor să mă sprijine și de-acum înainte”, consiliul profesoral a hotărât crearea unei „conferințe de arheologie creștină în iarna aceasta, în așa fel încât să poată trece în bugetul viitor. Nu e propriu-zis decât o conferință de istorie diplomatică, care va fi transformată”, așa că „mi se va face o situație oarecum independentă, potrivită și pentru a putea lucra nestingherit mai departe”⁸. Or, Panaitescu știa prea bine că „oricine va fi noul titular, o conferință de arheologie poate fi făcută mai bine și mai ușor în timpul vacanței catedrei”, așa că junele universitar avea nevoie de „partea cea mai grea”, respectiv tipărirea tezei de doctorat.

Or, teza pe care o pregătea la profesorul Paul Nicorescu – bun prieten cu Panaitescu – coincidea cu lucrarea ce a pregătit-o, ca bursier, pentru a fi publicată în „*Ephemeris Dacoromana*”. Așa că a cerut favoarea directorului Școlii Române și, totodată, editor al publicației, de a-și tipări lucrarea⁹, „pe cheltuiala sau pe garanția mea”, și separat, la *Monitorul Oficial*, cu litera și formatul în care apărea „*Ephemeris*”, în 5-6 exemplare necesare spre a fi prezentate Comisiei de doctorat. „Țin mult – scria arheologul – ca lucrarea mea să apară în condițiile și sub auspiciile *Ephemeridelor* Școlii noastre. E o siguranță pentru lumea științifică, ca și o răspândire, pe care n-ar putea-o avea o lucrare tipărită singură”¹⁰.

Evident că aflat la strâmtoare, tânărul învățat a solicitat conștient o favoare, pe care a sperat să o obțină, dar s-a motivat în stilul său elegant: „o fac totuși fiindcă îmi dau seama că, în limita posibilităților, voi avea un răspuns din care, în orice caz, nu va lipsi bunăvoința. Sunteți unul dintre pușinii care vă puteți da seama că mă aflu la o răspântie de drum, care ar putea decide în bună parte viitorul meu. N-aș putea să las să treacă un moment care mi se pare favorabil, fiindcă nu știu ce surpriză îmi poate aduce viitorul”¹¹.

Flatant mod de a cere sprijin și o favoare totodată! Aprobarea lui Panaitescu a fost promptă și denotă opinia sa favorabilă pe seama unui tânăr care promitea prin cunoștințe solide să răsplătească investiția Școlii. Aceasta i-a netezit lui Emil Condurachi drumul profesional, drept care, la 5 iunie 1938, acesta ținea să-i mulțumească „înainte de toate pentru toată grija, pe care ați avut-o pentru mine, comunicându-mi în ultimele două scrisori atâtea lucruri ce mă interesează direct. De asemeni și pentru comunicarea mea la Congresul de studii romane pe care ați dat-o colegului Cuciureanu, mi se pare, ca să o citească”¹².

Demersul făcut la Panaitescu în chestiunea doctoratului – și mai ales dedesubturile acestuia – ne sunt mai bine cunoscute dintr-o scrisoare a lui Constantin Moisil (socrul lui Emil Condurachi), care i-a arătat directorului Școlii Române de la Roma că Paul Nicorescu nu i-a acceptat fostului său student teza în manuscris, cerându-i-o sub formă tipărită, deși o hotărâre a Consiliului Facultății de Litere din Iași îngăduia prezentarea acesteia doar dactilografiată, așa că singura cale rămasă era tipărirea în „*Ephemeris*”. Ciudată și nu doar singulară rămâne atitudinea lui Nicorescu: în același an profesorul nu l-a susținut pe eminentul său student nici în obținerea bursei la Școala Română de la Fontenay aux Roses!

În fața unor atări rigori exagerate, Emil Condurachi s-a văzut silit să se încline: „N-ar fi mare lucru – scria el, confesându-se, tot lui Panaitescu – dacă îl trec (doctoratul, n. n.) cu o lună mai devreme sau mai târziu, dacă n-ar fi această plecare la Paris. În toamnă, orice zi așteptată e pentru mine ca și o zi pierdută. De aceea singura speranță a rămas tot în bunăvoința Dvstră”¹³.

⁵ Cf. scrisoare către Emil Panaitescu, Veneția, 3.V.1937, ANIC, fond cit., dosar 94, f. 1-2.

⁶ Vezi carte poștală datată 15.VII.1937, idem, dosar 317, f. 7.

⁷ Cf. scrisoare din Iași, 15.XII.1937, idem, f. 3.

⁸ *Ibidem*, f. 3-3v.

⁹ Este vorba despre *I monumenti cristiani nell Illirico*, „*Ephemeris Dacoromana*”, IX, 1938, 118 p.

¹⁰ În scrisoarea din 15.XII.1937, loc. cit., f. 3v-4, 4v.

¹¹ *Ibidem*, f. 4-4v.

¹² Cf. scrisoarea din Iași, cu adresa lui Emil Condurachi, str. Victor Place nr. 7, datată 5.VI.1938, idem, f. 5.

¹³ *Ibidem*, f. 5-6. Interesantă apare autonomia universitară și în ce privește doctoratul: la facultățile de litere și filosofie de la Cluj și București nu era obligatorie tipărirea tezei, pe când la Iași, da.

Ajuns într-un asemenea unghi mort, Emil Condurachi l-a rugat pe directorul Școlii ca „măcar în coli, să am lucrarea gata pentru luna octombrie, pentru ca să pot pleca la timp la Paris”, iar cele 5-6 exemplare tipărite de care avea absolută nevoie – chiar în coli – urma să le prezinte comisiei pentru a i se valida doctoratul¹⁴.

Ajutat direct de Panaitescu, în 19 octombrie 1938 Emil Condurachi și-a putut susține teza, care „în forma prezentată a făcut bună impresie”, așa că-i mulțumește celui care – de la Roma – l-a sprijinit: „Nu e mai puțin adevărat că am avut marele avantaj, pentru care nu știu cum am să vă pot îndeajuns mulțumi, de a prezenta teza tipărită”¹⁵.

În urma susținerii, Emil Condurachi a dobândit calificativul *summa cum laude*!, acordat la Iași prima oară după războiul mondial. Întrucât i s-a cerut de către Comisie un indice, l-a întrebat pe binefăcător dacă nu-l putea introduce pe acesta în volumul *Ephemeris*, astfel „datoria mea de recunoștință, atât de mare până acum, ar crește și mai mult”¹⁶. Imediat după eveniment a și plecat la Paris, unde, după ce s-a „dezmeticit puțin”, lucra deja la École des Hautes Etudes și la Biblioteca Națională – apreciată ca fiind „sub aceia de la Roma”, „ca economie de timp și bagaj de informație” –, dar și la Institutul German de Arheologie și la Școala Română. De aici, de unde spera „că voi sta încă un an liniștit (adică sper, fiindcă nimeni nu mai poate fi sigur !) și să lucrez în liniște”, întâlnindu-l pe Nicolae Lascu, și el fost bursier, depănau împreună „firul amintirilor romane”¹⁷. Și se gândea la cel care i-a fost atât de favorabil, sprijinindu-l cu o desăvârșită confrățietate.

Acestuia, Profesorului, i-a scris și-n vara anului viitor, cerându-i 150 de extrase (125 pe cheltuiala sa – în fapt plătite de socrul său C. Moisil – , iar 25 ca drept de autor) și l-a informat despre documentarea pe care tocmai o făcuse la monumentele de la Arles și Nîmes, ca și despre expoziția de tablouri de la Muzeul Prado, văzută la Geneva: „E o adevărată minune!”¹⁸. Cerându-i părerea dacă n-ar fi putut include comunicarea pregătită pentru Congresul arheologic de la Berlin, fără să o citească, deci neparticipând, în actele reuniunii, știind – scria persuasiv – „cât de multe legături aveți cu lumea științifică de la Congres”, a folosit prilejul pentru o elegantă declarație: „Față de Dvstră eu sunt ca și un impenitent debitor, care adaugă continuu la datoria veche, fără să poată fixa plata. Vina e și din partea mea și a Dvstră fiindcă m-ați învățat cu mult mai multă bunăvoință, decât există, în genere, în raporturile dintre oameni”¹⁹.

De netăgăduit: tânărul istoric Condurachi se anunța de pe atunci a fi un desăvârșit diplomat și un om cu o superioară educație!

¹⁴ *Ibidem*. În aceeași scrisoare, aflând despre excursia anuală pe care membrii Școlii o făcuseră la Napoli și-n împrejurimi, scria: „E inutil să mai adaug câtă nostalgie mi-a trezit știrea asta”! Într-adevăr și tânărul istoric se asocia astfel impresiilor generale de apreciere a excursiei anuale pe care Em. Panaitescu o organiza în fiecare primăvară pentru membrii Școlii la monumentele și siturile arheologice din sudul Italiei și din Sicilia.

¹⁵ Scrisoare către Emil Panaitescu, Paris, Hotel St. Suplice, 7 rue Casimir Delav, 8.XII.1938, idem, f. 7.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Scrisoare, Paris, 7.VII.1939, idem, f. 9.

¹⁹ *Ibidem*, f. 8.

do meritul și am fost...
 acest lucru de credință au toți
 în sf. Munte către părinții Corneliu
 căpura de Măndrea, prin a căror
 însoțire sehtul a fost...
 străduindu-se de parte viată...
 dintr-o parte de curioasă creație
 de respect și acum
 cu fi-părea
 7 Aug. 1932
 Emil Condurachi
 Profesor, asistent la
 Universitatea de Iași.

